

Розділ 3

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ

Part 3

THEORY AND HISTORY OF ARTS

■ <https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.035>

УДК [130.2+7]:141.78

З. І. Алфьорова, доктор мистецтвознавства, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

al055@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4698-9785>

А. М. Алфьоров, викладач, кафедра телебачення, Харківська державна академія культури, м. Харків

al055@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4491-1976>

ЖАНРОВІ МЕТАМОРФОЗИ В КОНТЕКСТІ ДІЇ ПРИНЦИПУ НЕЛОКАЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ ТА ТЕОРІЇ МИСТЕЦТВА (НА ОСНОВІ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА)

Проаналізовано публікації, у яких досліджено зміни в морфологічних структурах аудіовізуального мистецтва на сучасному етапі. Розглянуто особливості дії принципу нелокальності на жанрові структури аудіовізуального мистецтва. Охарактеризовано зміни в жанрових структурах аудіовізуального мистецтва в контексті різних комунікативних платформ. Описано механізми створення сучасних жанрів-гібридів в аудіовізуальному мистецтві. Виявлено вплив принципу нелокальності на сучасну ситуацію «нестабільної» детермінованості.

Ключові слова: жанр, морфологія аудіовізуального мистецтва, принцип нелокальності, комунікативні платформи, художня комунікація, інтерактивність.

З. И. Алфёрова, доктор искусствоведения, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

А. Н. Алфёров, преподаватель, кафедра телевидения, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЖАНРОВЫЕ МЕТАМОРФОЗЫ В КОНТЕКСТЕ ДЕЙСТВИЯ ПРИНЦИПА НЕЛОКАЛЬНОСТИ В ПРАКТИКЕ И ТЕОРИИ ИСКУССТВА (НА ОСНОВЕ АУДИОВИЗУАЛЬНОГО ИСКУССТВА)

Проанализированы публикации, в которых исследованы изменения в морфологических структурах аудиовизуального искусства на современном этапе. Рассмотрены особенности действия принципа нелокальности на

жанровые структуры аудиовизуального искусства в контексте разных коммуникативных платформ. Описаны механизмы создания современных жанров-гибридов в аудиовизуальном искусстве. Выявлено влияние принципа нелокальности на современную ситуацию «нестабильной» детерминированности.

Ключевые слова: жанр, морфология аудиовизуального искусства, принцип нелокальности, коммуникативные платформы, художественная коммуникация, интерактивность.

Z. I. Alforova, Doctor of Art Criticism, Professor, Dean of TV and Cinema Art Faculty, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

A. M. Alforov, lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

GENRE METAMORPHOSES IN THE CONTEXT OF THE NON-LOCALITY PRINCIPLE IN PRACTICE AND THEORY OF ARTS (A CASE STUDY OF AUDIOVISUAL ARTS)

The authors analyze the publications, which studied the changes in the morphological structures of audiovisual arts in modern times. The paper considers the modus operandi of the non-locality principle on the genre structures of audiovisual arts. The study explores the changes in the genre structures of audiovisual arts in the presentation of different communication platforms. The creation mechanisms of the modern genres-hybrids in audiovisual arts are described. The influence of the non-locality principle on the present situation of “unstable” determinacy is revealed.

The aim of the article is to examine the changes in the genre structure of audiovisual arts under the influence of the non-locality principle.

Research methodology. The study is based on the methods developed in the research works by I. Danilevskiy, I. Yevin, E. F. Smerichevskiy and others. The authors analyze the publications that study the communication and pragmatic characteristic features in the genre structure of audiovisual arts. The authors analyze the publications, which studied the changes in the morphological structures of audiovisual arts in modern times.

Results. The paper considers the genesis of genre morphology of audiovisual arts at different stages of existence: from cinematic genres of live-action film and nonfiction film; television genres that originated from journalism and film journalism to the modern hybrid-genres of audiovisual origin. The paper considers the modus operandi of the non-locality principle on the genre structures of audiovisual arts. The study explores the changes in the genre structures of audiovisual arts in the presentation of different communication platforms. The authors provide evidence for the various genre classifications of Internet genres of audiovisual origin (“channel-centric classification”, the classification by expressive means, etc.). The creation mechanisms of the modern genres-hybrids in audiovisual arts are described. The influence of the non-locality principle on the present situation of “unstable” determinacy is revealed.

Novelty. The paper is the first attempt for the reinterpretation of the existence of classical, non-classical and post-classic genre morphologies of audiovisual arts under the influence of the non-locality principle.

The practical significance. The evidence from this study suggests a variety of means for further scientific reflection on the latest unstable genre arrangement. For the higher education in the special field 021 "Audiovisual art and production" it is crucially important to identify the methodological principles of the analysis of the sources and consequences of modern morphogenesis in the specified artistic realm. Such scientific tools will enhance the qualification of future specialists in audiovisual arts and production. The obtained results make it possible to identify the genre features of audiovisual works, their narrative and event opportunities.

Keywords: genre, morphology of audiovisual art, non-locality principle, communication platforms, artistic communication, interactivity.

Постановка проблеми. Проблема морфологічних зрушень у структурі мистецтва з XIX ст. є актуальною й нині, адже на сучасному етапі практики існування різних видів мистецтва все ще не подолано такі протиріччя між: інтенсивним зникненням кордонів між культурою повсякденності й мистецтвом та науковим осмисленням наслідків зникнення цих кордонів; динамічним розвитком сучасних дигітальних комунікативних платформ і тією жанровою морфологією, яка адаптується до цих платформ; реальною дією нових принципів організації морфологічних систем у культурі та мистецтві й науковим осмисленням наявності цих нових принципів. Таким чином, наявність протиріч зумовлює актуальність зазначеної публікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що в науковому дискурсі фіксуються певні прояви постпостмодерної соціокультурної ситуації, серед яких є новітні комутативні платформи, зокрема й інтернет-простору. Обсяги наукової літератури, присвячені цьому явищу збільшуються. Проблематика художньої комунікації і пов'язаних з нею оповідних структур розглядалася в працях лінгвістів та семіотиків, постструктуралістів і представників новітнього наукового дискурсу. Засади наукових досліджень з цієї проблематики, закладені ще Р. Якобсоном, Ю. Лотманом, Г. Грайсом, Е. Холлом та іншими, набули продовження в працях Г. Макаренка, Г. Єржемського, Ю. Лекомцева, О. Горошка, І. Сидорової та інших учених. Так, у словнику Ю. Лекомцева художня комунікація — це «твір мистецтва, у широкому плані повинен розглядатися як специфічне повідомлення в деякій комунікації...» (Лукомцев). Дійсно, сучасна зміна комунікативного простору, трансресування його в кіберпростір визначає й існування морфологічних систем мистецтва як новітньо-комунікативних, зміну детермінацій та взаємодій між ними. Жанрова ланка цих морфологічних систем не є винятком.

У попередній статті ми акцентували на важливій ролі принципу нелокальності, актуалізованого постпостмодерними тенденціями

в культурі й мистецтві (Алфьоров і Алфьорова, 2017). Певна зміна акцентів, яка відбулася в методології гуманітарних та мистецтвознавчих досліджень останнім часом, свідчить про необхідність звернути увагу на цей принцип як на такий, що пояснює певне відновлення зруйнованих постмодерном детермінацій у різних системах (у цьому разі — у системі морфології аудіовізуального мистецтва).

Мета статті — дослідити зміни в жанровій структурі аудіовізуального мистецтва під впливом дії принципу нелокальності.

Методологія дослідження основана на методах, розроблених у працях І. Данілевського, І. Євіна та ін. (Kung, and Ricard, 2008; Данилевский, 2003; Евин, 2009). Згодом вітчизняний філософ Е. Смерічевський у своєму дослідженні дійшов висновку, що «віртуальна реальність як новітня властивість інформаційної цивілізації має інтегративний потенціал глобального масштабу» (Смерічевський, 2002, с. 19), а у 2004 р. Д. Деннет, аналізуючи взаємодії «мультипликів» і людської психіки, звернув увагу: у «віртуальних світах» панує ідеальна впорядкованість, яка проте патернізована (Деннет, 2004). Згодом виникла квантово-нелокальна концепція І. Данілевського, скерована на осмислення «*новітньої нелокальності*». Згідно з нею, «у межах квантової нелокальності несуттєві відхилення від початкового стану (системи) викликають лише незначні відхилення від передбачуваного кінцевого (результату)» (Данилевский, 2003, с. 257–258).

У попередній публікації ми звертали увагу на те, що синергетична наукова парадигма акцентувала на необхідності локалізації досліджуваного предмету. Але на сучасному етапі мультипливи новітньої «гіперреальності» повертають науковців до проблеми осмислення певної *нелокальності* в системі, де основними є не тексти, а віртуальні артефакти. Ці віртуальні артефакти, специфічно поєднуючись із текстовими масивами, створюють новітні комунікативні платформи (наприклад, відеохостинги або, за визначенням Юлії Шмідт, так званий «користувальницький контент») (Schmid), які одночасно виявляють і певні морфологічні ознаки.

Як «працює» принцип нелокальності під час аналізу жанрових змін в аудіовізуальному мистецтві? Відомо, що під «аудіовізуальним мистецтвом» розуміється розгалужена морфологічна система різних культурних практик, поєднаних візуальним та аудіальними засобами художньої виразності. Завдяки ним структури оповідності набувають екранного втілення, породжуючи аудіовізуальні жанри — екранні наративи. Звук та зображення в поєднанні з драматургічно організованою дією — онтологічні джерела художньої образності в морфології аудіовізуального мистецтва. Генетично жанри аудіовізуального мистецтва

мали кінематографічні й телевізійні групи походження. З ігрового кінематографа розвинулись жанри, первинно детерміновані літературою / драматургією — трагедія, драма, комедія — з відповідними жанровими модифікаціями (трагікомедія, трагіфарс, мелодрама, лірична / музична комедія, пародія, сатиричний фільм тощо). Пізніша дифузія ігрових кінематографічних жанрів зумовила появу ще складніших жанрових гібридів — пригодницького фільму з його модифікаціями (ганстерський фільм, вестерн, детектив, історико-пригодницький фільм тощо); фантастичного фільму (іронічна фантастика, фантастичний хорор, фентезі, тощо), фільму-нуару (нео-нуару тощо) та ін. Таким же динамічним було жанрове розгалуження й неігрового кінематографа. Документальний кінематограф дифузно модифікувався на так звані «доку-фікш», «мок'юментарі», «драму-медіа» тощо.

Постмодерна соціокультурна ситуація прискорила формування й телевізійної жанрової морфології. Процес еволюції телебачення відбувався від документального відтворення дійсності (репортажі, програми прямого ефіру тощо) до створення нової «гіперреальності» (кліпінг, реаліті-шоу тощо) (Kung, and Ricard, 2008).

У кандидатській дисертації випускниця ХДАК Г. Гаврилюк визначала свого часу, що «жанровий вибух» на телебаченні можна датувати 1990 рр. (Гаврилюк, 2006), і генетично телевізійні жанри мали як кінодокументальне походження, так і журналістське. Науковим дискурсом зафіксовані три основні жанрові морфологічні групи на телебаченні: інформаційні телевізійні жанри, інформаційно-аналітичні та художньо-публіцистичні. Видова диференціація телебачення виокремила жанри розважального телевізійного видовища: розважальні конкурси, ток-шоу, реаліті-шоу різних типів тощо.

Подальша морфологічна дифузія зумовила об'єктивне поєднання жанру з художньою формою, що дозволило, наприклад, В. Соколову відзначити новітню здатність жанрової морфології в аудіовізуальному мистецтві до формотворення.

Остання третина ХХ ст. — період демонстрації двох антагоністичних тенденцій у морфології аудіовізуального мистецтва: з одного боку, прагнення до певної стабілізації морфологічних систем через уповільнення процесів дифузії жанрів та відновлення зв'язків, що їх визначально детермінували; з іншого, одночасний перехід до нової (нелокалізованої) стадії гібридизації — мультимедійності / медіаконвергентності. Фактично мультимедійність призвела до появи новітньої аудіовізуальної морфології: онлайн-трансляцій, інтерактивних блоків інформаційних сюжетів, мультимедійних заміток, фотострічок (відеострічок) на сайтах, «гіф»-анімацій (динамічних аудіовізуальних ілюстрацій),

інтерактивної текстової трансляції, аудіальних слайд-шоу, відеозвітів в інтернет-просторі. Аналізуючи вплив мультимедійності на сучасну жанрову типологію, В. Костіков пропонує таку класифікацію: група «ілюстративних жанрів» (відеострічка, слайд-шоу, інфографіка); «аудіальні жанри» (аудіо-ілюстрація, аудіо-версія тексту, аудіо-сюжет); «відео-жанри» (відео-сюжет, відео-ілюстрація, онлайн-трансляція з місця подій («стрім»), інтерактивний відео-міст або конференція, відео-нарис, відео-коментар); «синтетичні жанри» (аудіальне слайд-шоу, мультимедійне ток-шоу, мультискріпт) (Костіков, 2017, с. 94–95). Окремою групою новітніх жанрів В. Костіков вважає «інформаційні ігри» (інтерактивний інфотеймент) (інтернет-вікторини, інтернет-турніри, флеш-ігри тощо). Основуючись на відомій класифікаційній системі Пола Тернера, В. Костіков подає опис новітніх комунікаційних платформ, які забезпечують наведену жанрову класифікацію: стандартний інформаційний контент; веб-контент е-комерції, інтерактивний веб-контент. Так, згадані вище відеохостинги належать до стандартного «користувачького контенту» (Костіков, 2017, с. 96).

За каналами комунікації класифікують інтернет-жанри І. Сидорова та інші дослідники (наприклад, Л. Патрушева). Їх «каналоцентричний» підхід до жанрової морфології орієнтований на комунікативні платформи та особливості їх оповідності. Виокремлюють так звані «живі журнали», форуми, персональні сайти, блоги, соціальні мережі та інтернет-коментарі. Згідно із цим підходом, механізми формування оповідних (жанрових) структур формуються під впливом власне комунікативних платформ, а аудіо та візуальні складові оформлення текстових-інтернет масивів залежать від перебігу художньої комунікації цієї платформи (Сидорова, 2014; Сидорова, 2013).

Фактично, наведені жанрові класифікації є яскравою ілюстрацією дії принципу нелокальності стосовно новітньої морфології: зберігаючи, певною мірою, первинну детермінованість, ця морфологія дискретна. Порушуючи межі власної морфологічної (аудіовізуальної) системи, вона (морфологія) водночас і належить цій системі. Будучи певною мірою ієрархічною, така система є водночас і своєю протилежністю, оскільки демонструє неієрархічні «горизонтальні» морфологічні зв'язки (новітні медіа аудіовізуальні, але остаточно не належать до аудіовізуальної морфології).

Підсумовуючи певні результати вказаних жанрових метаморфоз в аудіовізуальному мистецтві під впливом дії принципу нелокальності, можна констатувати своєрідне поєднання класичних ієрархій, некласичних та постнекласичних неієрархічних жанрових структур у мультимедійні жанрові конгломерати з «нестабільною» детермінованістю.

Висновки. Наведений матеріал свідчить про необхідність подальшої наукової рефлексії щодо новітньої жанрової нестабільної впорядкованості, адже для вищої освіти за спеціальністю 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво» надзвичайно важливо виявити методологічні засади аналізу джерел та наслідків сучасного морфогенезу в зазначеній мистецькій царині. Такий науковий інструментарій підвищить кваліфікаційну здатність майбутніх фахівців аудіовізуального мистецтва виявляти жанрові ознаки аудіовізуальних творів, їх оповідні та подієві можливості.

Перспективами подальших досліджень є продовження дослідження новітніх морфологічних елементів посткласичного аудіовізуального мистецтва.

Список посилань

- Schmid, J. *Neue Konkurrenz durch User Generated Content*. Retrieved from <http://archive.li/BFTEs#selection-303.0-305.1>
- Kung, L., and Ricard, R. (2008). *The Internet and The Mass Media*. Sage.
- Алфьоров, А. М. і Алфьорова, З. І. (2017). Повернення до нелокальності: про методологічні «зсуви» в культурології і мистецтвознавстві. В. М. Шейко (Ред.). *Культура України. Серія: Культурологія: збірник наукових праць*, 55, 8–17. Харківська державна академія культури. Харків.
- Гаврилюк, А. П. (2006). *Жанр в контексте исторического развития телевизионного искусства: На примере телевизионного пространства России и Украины, 1950–2005 гг. (Автореф. дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.09)*. Санкт-Петербург.
- Данилевский, И. В. (2003). *Структуры коллективного бессознательного: квантовоподобная социальная реальность* (изд. 2-е, испр. и доп.). Москва: Ком-Книга.
- Деннет, Д. (2004). *Виды психики: На пути к пониманию сознания*. Л. Б. Макеева (Общ. ред.). А. Веретенников (Пер. с англ.). Москва: Идея-Пресс.
- Деррида, Ж. (2000). *О грамматологии*. Москва: Ad Marginem.
- Евин, И. А. (2009). *Искусство как сложная самоорганизующаяся система. (Автореф. дисс. ... д-ра филос. наук: 09.00.11)*. Москва.
- Костиков, В. Ю. (2017). Продвижение бренда спортивного клуба в жанрах мультимедиа. *Медиа альманах*, 2, 92–102.
- Лукомцев, Ю. К. *Словарь тартуско-московской семиотической школы*. Взято из http://diction.chat.ru/xud_kom.html.
- Сидорова, И. Г. (2014). *Коммуникативно-прагматические характеристики персонального интернет-дискурса (сайт, блог, социальная сеть, комментарий)*. (Автореф. дисс. ... канд. филол. наук). Волгоград.
- Сидорова, И. Г. (2013). Коммуникативно-прагматические характеристики интернет-жанров «Живой журнал» и «Twitter». *Известия*

Саратовського університета. Серія: Філологія. Журналістика, т. 13, вип. 2, 109–113.

Смерічевський, Е. Ф. (2002). *Інформаційна цивілізація: проблема віртуальної реальності в суспільному розвитку. (Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03)*. Донецький національний університет. Донецьк.

References

- Schmid, J. *Neue Konkurrenz durch User Generated Content*. Retrieved from <http://archive.li/BFTEs#selection-303.0-305.1> [In German].
- Kung, L., and Ricard, R. (2008). *The Internet and The Mass Media*. Sage. [In English].
- Alfiorov, A. M. and Alforova, Z. I. (2017). Return to nonlocality: about methodological “landslides” in culturology and art criticism. V. M. Sheyko (ed.). *Culture of Ukraine. Series: Culturology: a collection of scientific works*, 55, 8-17. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [In Ukrainian].
- Gavrilyuk, A. P. (2006). *Genre in the context of the historical development of television art: the example of the television space of Russia and Ukraine, 1950-2005. (Author's dissertation ... Candidate of Art History: 17.00.09)*. St. Petersburg. [In Russian].
- Danilevsky, I. V. (2003). *Structures of the collective unconscious: the quantum-like social reality (published in the second, corrected and supplemented)*. Moscow: Com-Book. [In Russian].
- Dennett, D. (2004). *Types of the psyche: Towards an understanding of consciousness*. L. B. Makeyeva (General Ed.). A. Veretennikov (Translat. from English). Moscow: Idea-Press. [In Russian].
- Derrida, J. (2000). *About grammatology*. Moscow: Ad Marginem. [In Russian].
- Evin, I. A. (2009). *Art as a complex self-organizing system. (Author's dissertation ... Dr. of Philosophy: 09.00.11)*. Moscow. [In Russian].
- Kostikov, V. Yu. (2017). Promotion of the brand of the sports club in the genres of multimedia. *Media almanac*, 2, 92-102. [In Russian].
- Lukomtsev, Yu. K. *Dictionary of the Tartu-Moscow Semiotics School*. Retrieved from http://diction.chat.ru/xud_kom.html [In Russian].
- Sidorova, I. G. (2014). *Communication and pragmatic characteristic features of personal Internet discourse (site, blog, social network, commentary). (Author's dissertation ... Candidate of Philological Sciences)*. Volgograd. [In Russian].
- Sidorova, I. G. (2013). *Communication and pragmatic characteristic features of Internet genres “Live Journal” and “Twitter”. Proceedings of the Saratov University. Series: Philology, Journalism*, vol. 13, No. 2, 109-113. [In Russian].
- Smerichyovsky, E. F. (2002). *Information civilization: the problem of virtual reality in social development. (Author's dissertation ... Candidate of Philosophy of Sciences: 09.00.03)*. Donetsk National University. Donetsk. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 27.04.2018 р.